ګاليليئ په ډاګه وايي : «ځان پؤهول غواړم»

ليکونکی: رابرټ هارګريوس

ژباړه او لنډيز: نورالله اتل

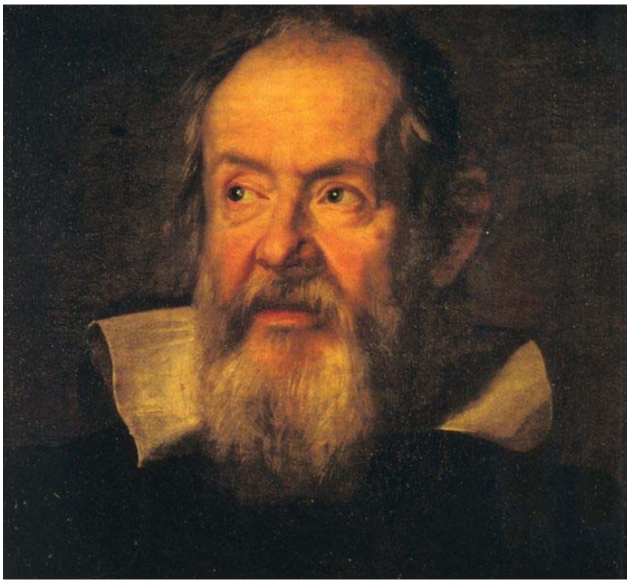

په ټول مسېهي پېر کښې هر يوۀ مسېهي دا منلې وه چي د اينجيل هر توری هرمرو رېښتونی دی او د پوښتني پکښې هيڅ ګای نشته. د بېلګې په تؤګه، خدای دغه نړۍ په اوؤ ورځؤ کښې رغولې ده، د اينسان توکم د ادم او هوا څخه راپيل شوی دی مځکه د ټوّل جهان يوا داسي منځکی دی چي لمر ورباندې شاوخوا چورلېږي.

د لوتر په بياسمون پسې چي کومه پېړۍ راغله په هغې کښې دغه ډول ګايونه ،چي په سربېرنه تؤګه همېښني او رېښتوني ښکارېدل، لومړی تر شک لاندي ونيول شول او بيا ډېر ژر له پوښتني سره مخامخ شول. شک او پوښتني ته چي کوم څيز خوځښت ورکولؤ هغه د وګړيو هغه ورځ په ورځ زياتېدونکې پوهنه وه چي هغوی د ښاخوا چاپېريال په باره کښې پيدا کوله. پخپله د لوتر په ژوند کښې هغوی په موندنې او لټون پسې سمندري يونونه او مزلونه وکول او پوه شول چي مځکه غونډه ده. ستورپېژندنې او جوغرافيه پوهنې دومره پرمختګ کړی ؤ چي دغسي سمندري مزلونؤ ته يې لاره هواره کړه. د شپاړسمې پېړۍ په نيمايي کښې، د وېرسپوچي په نامۀ يو کس د نړۍ دغسي نخچې کښلې وې چي په مټ يې څېړونکي وتوانېدل چي اوس د پخوا په پرتله خپله لاره په پوره رکوالي او کره تؤب سره ووهي. هينري مزلګر د ګڼترې (رياضي) او ستورپېژنې يو ښؤونځی ورغولؤ چي پکښې به مزلوهونکؤ په هسک کښې د ستؤريؤ د ځای ځايګي زدکړه کوله. له هغه وروسته نؤ د دوی لپاره ښېخي اسانه شوه چي د ستؤرؤ د ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایګي په مرسته په سمندرونو کښې د تګ راتګ لپاره لوری او لوډن پیدا کي. موکناتیسي لوډنښود (compass) دومره اسانتیا پیدا کړه چي اوس به هغوی په سمندر کښې تر دومره لرې پوري تللای شول چي په اونیو اونیو او کله به یې ان په میاشتو میاشتو وچه مځکه نه لیدله.

کاري اړتیاو یوه داسي اډانه وزیږوله چي په ګروهه او پدل باندي نه وه ولاړه بلکې په داسي ریښتیاو باندي ډډه لګولې وه چي ښخي په کره توب او پام سره یې څارنه او څیړنه کېدله. د منځنې پېر پوهنې لکه الکیمي او ستوږ پېژندنه ،چي ساینسي خو ښخي نه وې مګر ساینسوزمه وې ، اوس ځای ساینسي لټون لره پرېښودلو. د همدغه ساینسي لټون په مټ په راتلونکو درېیو پېړیو کښې اینسان خپل چاپېریال بدل کړ. او کله چي یې دغه کار وپه بریالیتوب سره ترسره کړ نو هاله وتوانېدلو چي هغه سوچ هم ښخي بدل کي چي د خپل ځان او په دې جهان کښې د خپل ځای په باره کښې به یې کولو. نور نو هغو داسي سوچ نه کولو چي یوازي او یوازي بس د دهٔ لپاره دا ټول جهان پینځول شوی دی. بلکې دا یې منلې وه چي هغه یو ناتوانه او کمینه ژوی دی چي ښخي لنډ ژوند لري او په یوې وړې ټیکۍ (Planet) باندي ژوند او ژواک کوي چي مځکه یې نوم دی، چي په چارچاپېره خواره واره او ارت ببرت جهان کښې د یوهٔ ټاپي، یوې دانې او یا یوهٔ اتم ځای لري او بس.

خو زوړ سوچ او زړه ګروهه هم په ځای ارامه پاته نهٔ شوه. په تېره بیا زړه مسېهي کلیسا خو ښخي دغه ګای ته نهٔ وه تیاره. هغې خو ښخي په لرکسي (ټیلیسکوپ) کښې له کتلو څخه نټه وکوله چي دا یې زباتوله چي نور نو اینسان د جهان په منځکي کښې ځایګی نهٔ لري. دا یو کوچنی ګای نهٔ ؤ بلکې دومره غټ ؤ چي هغهٔ ګروهه یې تر سختې پوښتنې لاندي راوستله په کومې باندي چي له تورپېره راوروسته ټول لوېدیځ ښارتنوب (Civilization)ولاړ ؤ. د امیانو لپاره خو دغه نوی ګای ښخي ببمانا ښکاره کېدلو. هغوی به په ډېره ساده توګه ویل، «که چرته مځکه چورلي نو بیا به مرغۍ څنګه خپله ځاله پیدا کوي، او د اینسانان به څنګه په خپل ځای باندي ولاړ پاته کېدلای شي ، او داسي ... ».

مګر د دینپوهانو ، ګروهپېژانو او شیخانو لپاره دغه څېړنې ډېرې بوژنونکې وې. ځکه چي دغو څېړنو به ویل چي د هسک او مځکې تر منځ خو ښخي توپیر نشته. په مځکه کښې چي د خوځښت کوم کانون کار کوي د هسک خوځښت هم هوبهو په هغه کانون باندي چلیږي. په بله مانا، موږ ویلای شو چي موږ په لالمخه په هسک کښې یو او که دا ووایو چي پخپله هسک دلته په مځکه باندي دی نو هم بده به نهٔ وي. دغو څېړنو دغسي نور ښشمېره ټکي لرل چي له سپېڅلي اینجیل سره په ټکر کښې ول او اپوټه پیغام یې ورکولو. مګر بلې خوا ته ګروهه دا وه چي اینجیل خو د خدای وینا ده، نو لځکه دغه څېړنې نه یوازی ناسمې بلکې کوفري هم دي.

په دغو ساینسپوهانو او څېړونکو کښې یم هم ګالیلیو ؤ. هغه په کال ۱۵۶۴ کښې زېږېدلی ؤ کوم چي د شېکسپیر د زېږېدنې کال هم دي. ګالیلیو د اټالیې د بیابیداری وروستی ستر کس ؤ. لومړی هغه د جیسویټانو لخوا د اومبروسا په مدرسه کښې وروزل شو چېرته چي د دهٔ د ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند لپاره د ستؤرپېژندنې سره ولګېدله او مینه یې ورسره پیدا شوه. په ۱۷ کلنۍ کښې هغۀ له مدرسې راووتلؤ او سملاسي یې د ارسطؤ سکولاستیکي سؤچ ته مخه کړه. ډېر تکړه موسیکي پؤه او انځورکښ ورڅخه جوړ شؤ. په لومړي سر کښې هغه د روغتیاپوهنې لپاره پوهنتون ته ولاړؤ مګر یوه ورځ یې ناساپه د جیومیټرۍ په یوۀ لیکچر کښې برخه واخیستله او له ساینس او ګڼتې (ریاضي) سره یې مینه پیدا شوله. څلؤر کاله وروسته یې روغتیاپؤهنه بېخي پرېښؤدله او خپل پاته ژوند یې ګڼتې او فیزیک ته ورکؤ. په پای کښې هغه په پادوا پوهنتون کښې د ګڼتې د څانګې مشر شؤ چېرته چې هغۀ د خپل ژوند اتلس بریالي او پینځونکي کلونه تېر کړل او په نوي ساینس کښې یې د خوځښتونو، او خوځنده ځیزونو د څانګړنؤ د پېژندنې بنسټونه واچول.

که څه هم له هغۀ سره خپلؤ ملګرؤ او کورنۍ خورا مینه کوله، مګر د پؤهانؤ او ښؤونکؤ په منځ کښې یې ښه نوم نۀ لرلؤ،ځکه چې هغۀ به ورته هر وخت سپکول. په تېره بیا هغۀ به د ارسطؤ د لارې لارویانؤ ته بدرد ویل چا چې د فیزیک، ستؤرپېژندنې او خوځښت خورا ښکولی مګر ناسم کانونونه وړاندي کول چې سکولاستیکه فلسفه به ورته ویل کېدله او د کلیسا لخوا یې ښؤونه کېدله. ۳۶۰ کاله تر مسیها مخکې، ارسطؤ د اپلاتون شاګرد ؤ. هغۀ یو تکړه فلسفي ؤ او د جهان د جوړښت ، رغاونې او اډانې څېړنه یې کړې وه. د هغۀ چورتونه لومړی اربي ژبې ته او بیا له اربي څخه لوېدیځو ژبؤ ته وژباړل شول. په دغه وخت کښې مسېهي نړۍ له پوهې بېخي تشه او پوچه وه. مسېهي شیخان په دې لټه کښې ول چې له یوې نۀ یو خوا پوهنې ته لاسرسی ولري. نو لځکه یې د تامس اکیناس تر څارنې لاندې د ارسطؤ چورتونؤ ته له مسېهي ښؤونؤ سره په داسي ډول سمون ورکؤ چې یو وخت داسي راغلؤ چې هغه بېخي پخپله د مسیهي ګرؤهې برخه ښکارېدل او که به چا ټکر ورسره کولؤ نو دا له کوفر ویلؤ سره برابره وه.

په پای کې د همدې ټکر له لاسه د ګالیلیؤ ستوری هم په ډوبېدلؤ شؤ. هغۀ لالمخه د خپلې پؤهې او څېړنې په مټ د ارسطؤ د د خوزښت کسنه (Theory of Motion) هیسته اچولې وه؛ او اوس د ارسطؤ پر ستورپېژندنې باندې نورې ناندرۍ راپؤرته شوې وې. یونانیانؤ ته خو لا پخوا جوته شوې وه چې مځکه غونډه ده، لومړی دا چې د تندر په مهال چې د مځکې سؤرې پر سپوږمۍ پرېوځي هغه ګرد وي، او بل دا چې بېلابېل ستوري په بېلابېلؤ ځایځایګیو باندي ښکارېږي. مګر ارسطؤ داسي انګېرلې وه چې مځکه ارامه په خپل ځای باندي ولاړه ده او دا نؤر هسک ورباندي شاوخوا چولېږي. هغؤی ځکه داسي ویل چې په هسک کښې چې د ستوریو کومې غونچې دي هغه خپل ځایځایګی نه بدلوي، نو هغوی داسي د مځکې د شاوخوا چورلي لکه لمر او سپوږمۍ چې چورلي. ورسته بیا د ارسطؤ د یوۀ شاګرد، پټولمي، تر څارنې لاندي یو داسي جهان وکښل شؤ چې د ارامې مځکې شاوخوا پینځه پنځوس ناڅرګندې غونډکۍ (*Spheres*) چورلېدلې او له ځانه سره یې لمر، سپوږمۍ او نؤر ستوري هم لېږدول.

دا د ساینس له ناپړیتؤ (عجایبؤ) څخه یوه ناپړیته ده چې د دې جهان یوه ناسمه پېژندنه تر ډېرو پاته شوه او د یونانیانو لخوا رېښتیا او سمې پېژندنې پایښت و نۀ موندلؤ. ډیموکریټس او اریسټارکس دواړؤ داسي کسنې وړاندي کړې وې چې د ارسطؤ په پرتله رېښتیا ته ډېرې نیژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي مګر د هغوی کارونه پاته نۀ شول او ورک شول. د ارستؤ کسنې د مسبهي شيخانؤ لاس ته ولوېدلې او د هغوی لپاره خورا په زړه پوري وې ځکه چي هرهر ټکي يې د سپېڅلي لوستني له هرې کربنې سره سمون خوړلؤ، نو لځکه خو يې په مسبهي ښؤونؤ په منځ کښې هغه ځای پيدا کړؤ کوم چي په د ايسا مسيه د بيا راڅوندي کېدلؤ لرلؤ او يا په لومړي سره کښې د هغۀ سپېڅلې زوکړې لرلؤ.

په کال ۱۵۴۳ کښې، د ګاليليؤ تر زوکړې شل کاله پېښ، ځيرک پولي (*Polish*) ستؤرپېژندونکي، نيکولس کوپرنيکس، د هسک د ستؤريؤ خوزښت په ډېره اسانه توګه نړۍ ته وروپېژندلؤ. هغۀ لمر د جهان په منځ کښې ونيولؤ او ويل يې چي مځکه شاوخوا ورباندي چورلي. د کؤپرنيکس ستر تيسيز، چي *« هسکينه ګردۀ چورلېدا »* نومبدله، اوهغۀ درېيم پاپا ته يې ورپېرزو کړې وه. مګر د هغۀ په تيسيز پوري پينځوس کاله ټوکې کېدلې. زياترو پؤهانؤ خو د هغۀ ګټېره د هيڅ جوګه هم نۀ بلله، او د کليسا باباګان دې ته تيار نۀ ول چي د هغۀ سؤچ او چورت ته دي هم په «خدايي رازونؤ» کښې ځای ورکي.

مګر د ګاليليؤ لپاره دکوپرنيکس کسنه يو ستر اوښتون ؤ. د هغۀ ځواکمن سؤچ په دې ورسېدلؤ چي دا به هرومرو رينښتيا وي. هغۀ لا په ۱۵۹۷ کښې په پراګ کښې خپل دؤست، جانس کېپلر، ته وليکل، «چي پکار ده د اينسانانؤ سؤچونه له نوي سره په نوي ډول واچول شي». هغۀ ته په خپل سدبد کښې جوته شوې وه چي کسنه خو سمه ده، مګر هغۀ يې زباتولای نه شوه. او ترڅؤ چي هغۀ پخپله ليدلای او شمېرلای نۀ شوه نؤ تر هغؤ پوري يې دا نۀ ويل چي رينښتيا ده. که څه هم هغۀ خپلؤ نيژدې دؤستانؤ ته څؤ کاله پخوا ويلي ول چي دی پخپله د پنځون (*Nature*) د ډېرؤ ابسندؤ (*Phenomena*) د پېژندنې لپاره د کوپرنيکس لېمون (*Opinion*) کاروي. مګر ګاليليؤ خپل سؤچ تر دوؤلسؤ کلؤ پؤري نؤر هم له ځانه سره پټ وساتلؤ، او داسي ويل کيږي چي په دې ترڅ کې به يې د ارستؤ د کسنؤ لوست هم شاګردانؤ ته ورکولؤ، سره له دې چي ښه پؤهېدلؤ چي هغه ناسمې وې.

په دې منځ کښې د تاريخ يوه نېکرغه پېښه وشوه. هغه درسته راپيدا شوه چي د جهان په باره کښې يې د کليسا لېمون ناسم زباتولؤ. د کال ۱۲۰۹ په جون يا جولای مياشت کښې ګاليليؤ د ليد په يوې درستې يوه تجربه ترسره کړه. دغه ليددرسته لومړی يوه هالنډي جؤړه کړې وه چي ډېر لري ځيزونه به يې خورا جوت او کره ښکاره کول. کله چي دغه درسته د ګاليليؤ په لاس ورغله نؤ هغۀ په ډېر ځېرکوالي او کارنده تؤګه وکاروله. په يوۀ وخت کښې هغۀ په خپلې کسنې او په دغې درستې دوارؤ باندي کار کولؤ. لږ وروسته هغۀ د کرلؤدن کسنه (*Theory of Refraction*) و موندله . د دغې کسنې په مټ هغه په دې وپؤهېدلؤ چي د سکې د يوۀ نل په دوارؤ سرونؤ باندي چي هينداري ولګول شي، د دوارؤ شيشؤ يوه يوه خوا دې پتلۍ وي مګر په دوارؤ شيشؤ کښېې دې د يوې بله خوا دي دباندي خوا ته پړسېدلې وي او د بلې شيشې دي دننه هغه کوپه وي. وروسته دغه د تولې په شان درسته په يوې دربلۍ باندي ولګول شوه. په دې تؤګه ګاليليؤ د نړۍ لومړی لرکسی (*Telescope*) جؤړ کړؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راتلونکې دوؤلس میاشتې له هغه څخه نؤر هرڅه هېر ول بس په همدغه کار لګیا ؤ، بېلابېلې شیشې به یې سولولې او سکښتلې، او هڅ او هاند به یې کولؤ چې تر ښې لا ښه درسته ورغوي. په ۱۲۰۹ کښې هغۀ خپله ترټؤلؤ ښه درسته په وېنس کښې د سېنټ مارکر کلیسا لوړترینې میناري ته وخېژوله. د هغۀ ځای واکمن او شیخان هغۀ وخت هک پک شول چې کله یې و لیدل چې د دغې درستې په مټ اوس دوی ترپخوا خپل دوښمن دوه ګنټې (ساعته) مخکې لیدلای شي کله چې هغۀ د دوی په خاوره باندي د یرغل په نیامت راروان وي. تجربه ډېره اغېزناکه وه؛ ګالیلیؤ ځای پرځای په یوې لوړې چوکۍ باندي وګومارل شؤ او خورا غټه کلنۍ تنخا یې هم ورکړه.

د همدغه کال په پای کښې هغۀ د پودا په سیمه کښې خپل لرکسی د شپې لخوا د هسک ستؤریؤ ته سیدۀ کړؤ. تر ټؤلؤ لومړی هغۀ د سپؤږمۍ سیل وکولؤ او ډېر ژر یې پکښې غرونه وموندل. په دې تؤګه یې هغه ګرؤهه بېباوره کړه چې ویل به یې هسکینې پیکرې ټولې ښویې هوارې، ببخي یو ډول، غونډې منډې دي، او له یوه اسماني جوهر څخه جوړې دي چې «ایتر» ورته وایي. په راتلونکؤ څو له درز او جؤشه ډکؤ میاشتؤ کښې ګالیلیؤ په کهکشان کښې دومره زیات ستوري ولیدل چې ببخي د چا باور نۀ کېدلؤ. هغۀ ځینه داسي ستوري هم وموندل چې تراوسه یې هیچا نومونۀ هم نۀ پېژندل. اوس نؤ هغه ځای او ګړۍ رارسېدلې وه چې هغۀ په غوڅه توګه پرېکړه وکوي. او هغۀ پرېکړه وهم کړه چې «مځکه تر سپوږمۍ لمخه پخپله یوه چورلېدونکې پیکره ده»، او هغسي ارامه او ولاړه نۀ ده لکه څنګه چې ارستؤ بللې وه.

هغه په ډېره خوشالۍ د جنورۍ په اومه نېټه کال ۱۲۱۰ د ماښام په سر کښې خپل ښه ترین لرکسی د جیوپیټر ستوري ته سیخ کړؤ. په لومړۍ شپه د هغۀ تلوسه هغه ګړۍ زیاته شوه چې په یوه نېغه لیکه کښې پراته درې واړه مګر ډېر ځلاند ستوري یې ولیدل چې دوه یې د جیوپیټر ختیځ ته او یو یې لوېدیځ ته پروت ؤ. په دا بله شپه هغه بیا وکتل. مګر دا ځل ستوري له خپله ځایه خوزېدلي ول. درې واړه د جیوپیټر لوېدیځ ته په یوې سیده لیکې کښې پراته ول. مانا یې دا وه چې ستوري د یوه بل په پرتله ښوري راښوري. مګر زړې ستورپېژندنې دا منل څه؟ ایا په دې باندي دۀ زباتولای شول چې کوپرنیکس رېښتونی ؤ؟

ورپسې په دا بله شپه هغه ډېر په نارامۍ کوت (انتظار) کول چې دغه اېسنده (*Phenomenon*)یو ځل بیا ګوري. واړه ستوري یو ځل بیا ښؤرېدلي ول. اوس په هغۀ کښې یوازې دوه پاته ول، او دواړه د جیوپیټر په لوېدیز کښې ول. اوس نؤ هغه ببخي ډاډه ؤ چې دا یوازې د جیوپیټر نه بلکې د ستوریو خپل خوزښت هم دی. په شپؤ شپؤ هغه د دغؤ دریو ستوریو لنداره کوله چې د جیوپیټر شاوخوا به یې نڅا کوله. وروسته هغه یو څلورم ستوری هم ولیدلؤ چې په هغو دریو ستوریو پسې نېغ نیښتی ؤ. بس اوس نو هغه ویلای شول چې ستوري په یوه ګاړه (*Orbit*) کښې ګرځې راګرځې. جیوپیټر څلور سپوږمۍ لرلې. هغه تر پینځؤ ورځؤ پوري لګیا ؤ او خپلې تجربې یې کولې تر څؤ چې یې هیڅ شک په چورت کښې پاته نۀ شؤ چې: کوپرنیکس ببخي رېښتونی ؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خپله څېړنه ولیکله او بیا یې خپلې لیکنې ته د لارورکي ایلچي (Nuncius Siderius) نوم یې ورکړ. لا خو هغه پروا نه لرله چې د دې د څېړنې به په کلیسا باندې څه اغېزه وشي؛ هغه یوازې د خپلو پخوانو همکارو ښوونکو څخه وېره لرله. همداسې وشول. د پوهنې په ډګر کنبې د هغه همکارو ښوونکو ته چې کله د هغه څېړنه وروروسېدله نو خوار ټوکې ټکالې یې ورپورې وکولې. کله چې هغې دوی راوغوښتل چې پخپله د دې په لرکسي کنبې وګوري. نو ځینه یې رانه غلل. او کوم چې راغلل په هغو کنبې ځینو ویل چې په لرکسي کنبې خو یې هیڅ هم ونه لیدل او نورو بیا د هغې لرکسی تشه د ماشومانو یوه نانزکه وبلله.

کله چې د ګالیلیو له خپلو همکارانو سره په ناندریو اخته و نو کلیسا بېخي کار نه پکښې لرلو. او ګالیلیو هم د وېنس د سیمې د سرکار تر سوري لاندې ژوند کولو، چې هر وخت به یې کلیسا ته دړکې ورکولې چې د اینګلستان په شان به ټولې شاندې او وندنې (Relations) له کلیسا سره غوڅې کې. په کال ۱۶۱۰ کنبې هغې ته بلنه ورکړ شوه چې په خپل پلارني ټیسکوني کنبې د ګهټرې په څانګې کنبې د لوی ډیوک کوسیمو مشر ښوونکی شي. د هغې نوې دندې او چوکۍ هغې ته خورا ډېر وخت په لاس ورکړو چې خپله څېړنه نوره هم مخ ته بوځي. اوس نو هغې خورا ستر نیامت او هوډ لرلو چې روم ته به ځي او هلته به پاپا ته د خپلې څېړنې د ریښتینولۍ په باره کنبې وایي او کلیسا به د همېشه لپاره د ارسټو او پټولمي له غلامۍ ازادوي. مګر دا یو لېونتوب و چې ټول ژوند د ګالیلیو په سر کنبې پاته و.

هغه روم ته د دې لپاره روان و چې په مسبهې ګروهې ته ګټه ورسوي نه دا چې ډغره ورسره ووهي. ګالیلیو له خورا سترو هیلو سره روم ته روان شو چې د خپل لرکسي موندنې هلته ډاګیزې کې. په لومړي سر کنبې هلته د دې د څېړنو خورا تود هرکلی وشو او هیچا یې موندنې ناسمې ونه بللې او د یوې لوی اتل په سترګه به ورته کتل کېدل. دا د ګالیلیو لپاره یو ستر بری و. هغې اوس اوه څلوېښت کلن شوی و کله چې یې د خپلې څېړنې بریا ولیدله نو لوی یې ولګېدلو او بېرت فلورېنس ته راستون شو. هغې هلته په بابا کالویس او د واټیکن په نورو ستورپوهانو باندې منلې وه چې نور نو د ارسټو سوچ سم نه دی او پکار ده چې دوی ورپسې ولاړ نه شي. که څه هم دوی دې ته هم تیار نه ول چې په کوپرنیکس پسې ولاړ شي مګر کم ترکمه دا یې ومنله چې هسک نور پټوني (رازونه) هم لري نه یوازې هغه ځینه چې دوی تر اوسه ورسره بلد شوي ول. دوی په دې پوه شول چې د وېنس بېلابېل پړوانه په غوڅه توګه دا زباتوي چې دغه ستوری په لمر شاوخوا ګرځي راګرځي. اوس دومره پاته وه چې کلیسا دا هم ومني چې پخپله مځکه هم په لمر شاوخوا ګرځي. مګر داسې ونه شول. کله چې هغې له رومه بریالی راستون شو اته میاشتې لا نه وې تېرې شوې چې له هغه څخه ګروېږنې پیل شوې. او د همدې ګروېږندې له لاسه یې پاته دېرش کاله په کوفرویلو د تورونو تر تور سوري لاندې تېر کړو.

دا نابېره څه داسې بد کار وشو چې دا ناورین پیل شو؟ دا یوازې د ساینس او کلیسا ډغره نه وه بلکې د ځینو کسانو د رخې، چلوټو، ناپوهۍ، سرټمبه توب او وېرې له لاسه ګالیلیو ټول ژوند خوارځار او اوتر اوتر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چلوټې او ناندرۍ لومړی زړی د فلسفې د یوۀ ښوونکي لخوا وکرل شو. هغۀ کوسیمو بوسکالیا نومېدلو او په پیزا پوهنتون کښې ښوونکی ؤ. هغه یوه ورځ د ستر ډیوک د مېز په غوړ کښې په پسپسي وویل چې ګالیلیو وایي مځکه ولاړه نه ده بلکې ګرځي. هغه یوه خورا دیني او ګروهندویه ښځه وه او هر څه چې په پاک اینجیل کښې لیکل شوي ول بس په هغو یې کلکه ګروهه لرله. هغې د ګالیلیو دوست، بېنډېټو کاستېلي وروغوښتلو او د ګالیلیو په باره کښې یې له هغۀ څخه پوښتنې وکولې.

کاستېلي ډېر ژر ګالیلیو اګاه کړو. په ځواب کښې ګالیلیو هغۀ ته د ساینس او دین د شاندو په باره کښې یو اوږد لیک ولیکلو. مګر د همدغه لیک له لاسه خو د ګالیلیو او کلیسا تر منځ لومړی نیښته پیدا شوه. ځکه چې یوۀ امي کس د دینپوهنې په نابلده نړۍ کښې پل کښېښودلو. په ناګاهۍ کښې ګالیلیو خپلو دوښمنانو ته هغه درسته په لاس کښې ورکړه چې هغو ورته له ډېره وخته کوت کولو.

هغۀ غوښتل چې کلیسا په دې وپوهوي چې کوپرنیکس ریښتیا وایي. مګر څه چې هغۀ غوښتل د لیک پایله د هغۀ اپوټه راووتله. نیژدې تر یوۀ کاله پوري لیک د لوستو او پوهو کسانو په منځ کښې لاس په لاس ګرځېدلو. مګر په پای کښې هغۀ د ګالیلیو د دوښمنانو ګوتو ته هم ورغلو.

په دې ترخ کښې د کلیسا چارواکو زیات وخت د اینجیل په لوستلو تېرولو او ډېر سوچ به یې ورباندې کولو. په پای کښې هغوی په دې ورسېدل چې د اینجیل ایتونه د ګالیلیو له څېړنو سره اړخ نۀ لګوي، په تېره بیا دغه لاندیني دوه ایتونه، چې لومړی یې له یوشوا (Joshua) څخه دی:

> لمره، ته په ګیبیون باندې ودرېږه.
> او سپوږمۍ ته، د اجالون په وادۍ کښې .
> او لمر په ارام ودرېدلو، او سپوږمۍ هم تم شوه.
> ترڅو چې ملت له خپله دوښمنه غچ واخیستلو.

د کلیسا پلارانو به پوښتنه کوله چې لمر څنګه درېدلای شي چې کوپرنیکس وایي چې هغه بېخي هیڅکله خوزېدلی نۀ دی؟ او دویم په نولسم اشلوک (Psalm) کښې راغلی دی چې نور هم په کلکه د لمر خوزښت زباتوي :

> هغۀ یو چنغۆل دی چې له خونې راوځي،
> هغۀ د یوۀ غښتلي سړي غوندې زغاسته خوښوي.
> هغۀ د هسک له سرۀ پرمخ ځي
> او د هغۀ په پای بېرته راګرځي.

هغوی دغه راز نور هم ډېر اشلوکونه د زبات په توګه وړاندې کړل. د دغو اشلوکونو ژبه دومره اغېزناکه او ځواکمنه وه چې ګالیلیو یې ډېر په اسانۍ په لومه کښې بندولای شو. او ګالیلیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي يو ډېر له برمه او پرتمه ډک کس ؤ په همدومره اسانۍ په دغه خور شوي جال کښې بنديوان شؤ.

خپلو شکوميو ګاليليو ته وويل چي نور دي ځان نه ښکاروي او يو څه دي خپل ګای پټ وساتي، مانا نا څه دي له دروغو کار واخلي. مګر له هغه خوار سره بيا دا غم ؤ چي ټولې کاميابۍ او موندنې به يې په اوبو لاهو شي، نو ځکه خو يې غوښتنه وکوله چي د دۀ ليک دي په روم کښې د بابا کلاويس مخې ته وړاندي کړ شي او ورسره پخپله لوی پاپا ته که داسي شونې وي. د ۱۲۱۴ او ۱۲۱۵ کلونو په ترڅ کې ليکونه د فلارنس او روم تر ميان تېربېر کېدل، مګر ډېرى د روم لخوا راتلل . اوس نو د ګاليليو په کسنؤ (theories) پورې ځينو کسانؤ خورا ستر ستر ګايونه تړل چي ده خوارکي پخپله په دې هکله کله ټک هم نۀ ؤ وهلی. ځينو به ويل چي ګاليليؤ ويلي دي چي په سپوږمۍ کښې هم اينسانان ژوند کوي. او بيا به يې ژر دا پوښتنې راپورته کړې چي د دغو سپوږمۍ مېښتو اينسانانؤ له ادم او هوا سره کومه د وينې شانده شته او کنه، او يا دا چي هغوی به د نوها پيغمبر په کيښتۍ کښې سپاره شوي وي او که نه؟ شيخ ببلارماين چي د دينپوهانؤ مشر ؤ وَ ټؤلؤ ته وويل، چا چي ليکلي دي چي لمر له خپله ځايه راخيژي او بيا لوېږي او بيا بيا داسي کيږي هغه سليمان پيغمبر ؤ. نۀ يوازي دا چي هغه دا وينا د خداي په ښؤونې کوله بلکې هغه ترټؤلؤ هوښيار او پوه کس هم ؤ.

کله چي کاليليؤ پوه شو چي اوس کيسې داستاني بڼه غوره کړه نو يې پرېکړه وکوله چي پخپله رؤم ته ولاړ شي او هلته د کوپرنيکس د کسنې ريښتينولي د نؤرؤ په مخ کښې زباته کي. هغه ډاډۀ ؤ چي واټيکن به يې ورسره ومني چي د دۀ څېړنې بېخي له کاتؤليکي ښؤونؤ سره سمون خوري. په کال ۱۲۱۵ کې هغه چي کله رؤم ته روان شؤ نو داسي ؤ لکه يو ښاغلی هواري او يو ډېر له جوشه ډک ځوان.

ګاليليؤ چي کله رؤم ته ورسېدلؤ نؤ ډېر زيات هيله من ؤ. هغه ځواکن شوی ؤ او په ځان ډېر ډاډۀ ؤ او اوس اوس يې روغتيا هم ډېره ښه شوې وه ځکه چي د جوړونؤ درد يې ورک شوی ؤ چي د فلارنس د بېکاره هوا له کبله ورپېښ شوی ؤ. اوس نؤ نادريۍ بېخي ډاګېزې شوې وې او ګاليليؤ خوښ ؤ چي پر دې باندي وراسه وکوي. کله چي د دوی تر منځ په رؤم کښې ريښتينۍ او نادرۍ رواني وې نو ګاليليؤ په خپلؤ ګايونؤ کښې ډېر زورور ؤ. هغۀ به د شيخانؤ پوښتنې په داسې توګه ورغبرګې کړې چي هغوی به بېخي ساده ګان او ناپوهان ښکاره کېدل.

کله چي کومه پايله او پرېکړه ترلاسه کېدلای نۀ شوه نو په پای کښې لوی پاپا وويل چي دغه مرڼه دي سپځلي دوتر (Holly Office) ته ولېږل شي چي د دينپؤهنې په رڼا کښې يې غوڅه کي. د سپېځلي دوتر يوؤلسؤ غړيو د کوپرنيکس په کسنو باندي د دينپؤهنې په رڼا کښې سؤچ وکولؤ او بيا يې په خپل منځ کښې وراسه وکوله او په پای کښې يې داسي غوڅه کړه:« دا چي وايي چي مځکه د ولاړ او تم لمر شاوخوا چولي، يو لېونتؤب او بهؤلتؤب دی. او موږ په ورته په دستوري توګه کوفرغرونه وايو. او داچي وايي چي مځکه پخپله هم څرخي هم زموږ په ګرؤهه کښې سمه نۀ ده».

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو څۀ روځې وروسته کارډينل بېلارماين وګومار شۀ چې ګاليليۀ ته ووايي چې نۀر دي نۀ له دغۀ کارونۀ ودرېږي. دغه کيسه په دوۀ ډولونۀ تر مونږ پورې رارسېدلې ده. ځينه کسان وايي چې ګاليليۀ ورسره و منله چې نۀر به نۀ د کوپرنيکس د کسنۍ ننګه نۀ کوي. او ځينه نۀر بيا وايي چې هغۀ و منل چې نۀر به له دغې بنديز شوې کسنې څخه بېخي لاس اخلي او نۀ بې خپلوي، نۀ به يې ننګه کوي او نۀ به يې چا ته ښۀونه کوي.

دا ګرې. خو ګاليليۀ په يوۀ نۀ يوۀ ډول يوه بريا ګټلې وه. هغۀ له هر ډول سزا او تربټلۀ ازاد شوی ۀ، له هغۀ سره پخپله پاپا مخامخ رېغبدلی ۀ چا چي د پرلپسې درناوي ډاډ هم ورکړی ۀ او بله دا چي کومه فتوا چې د کليساګانۀ له ميمبرونۀ واورول شوه په هغې کې بس مازې دومره ويل شوي ول چي د د کوپرنيکس د کسنې د ريښتينولی. په زباتولۀ به بنديز وي. مګر هغه بيا هم د ګڼترې (رياضي) لپاره کارول کېدلای شوه. يوازې د هغې په «ريښتينولی» باندې بنديز ولګول شۀ.

هغۀ اۀوه کاله هيڅ هم خپاره نۀ کړل. خو له هغه وروسته په کال ۱۶۲۳ کښې يې *Il*) (*Saggiatore* وليکلۀ. په دغه لوستني کښې د پټولمي او کوپرنيکس د ملاترېو ترمنځ ګايونه يا ډيالۀګ ۀ. هغۀ په دې باندي اۀوه کاله نۀر هم کار وکولۀ. مګر په دېر ترڅ کښې يو څو پېښې وشوې. لومړی لوی ډېوک کوسمينۀ په نابېره تۀګه مړ شۀ او دی يې له سوري څخه بېبرخې شۀ. او تر دې بده لا دا وه چي په ځای ناستي يې هغۀ زړه راني. چي په لومړي سر کښې يې ټولې نانديی او مرښې راپورته کړې وې. په رۀم کښې پاپا پۀل پينځم هم مړ شۀ او په ځای يې ګريګوري پينځلسم کښېناستلۀ څوک چي يو کمزوری او ډېر زۀړ کس او بس دوه کاله په واک کښې پاته شۀ. بيا د هغۀ په ځای باندي کارډينال مافيو باربيريني کښېناستلۀ چي وروسته يې د اربن - پينځه دېرشم نوم غوره کړۀ. هغۀ ډېر د برم او نوم ورپی کس ۀ. هغۀ لېوال ۀ چي له ګاليليۀ سره ليده کاتۀ وکوي.

ګاليليۀ هم چي روغتيا يې لږ ښه شوه ورته راغلۀ او شپږ ځله يې اورډې اورډې ليدنې ورسره وکولې. په دغۀ دوۀ په دوۀ ليدنۀ کښې ګاليليۀ هڅه وکوله چي نوی پاپا د کوپرنيکس د کسنې په ريښتينولی پوه کې او سخ (قانع) يې هم کې. که څه هم نوي پاپا تر ډېره بريده له ګاليليۀ سره سر ښۀرولۀ مګر دې ته تيار نۀ ۀ چي د کسنې ريښتيونولي بېخي په ډاګه ومني او يا دې بنديز ورڅخه لرې کې. کله کله به يې دا هم ورته وويل چي «سپېڅلې کليسا کوپرنيکس غندلی نۀ دی او نه يې د هغۀ کسنه کوفرغرونه بللې ده، بس مازې دومره وايي چي هغه يو ډول بېره کړې ده او دا چي بېځايه يې خبز وهلی دي. که چيري يو څوک د هغې ريښتينولي زباتولای شي نۀ بيا به هغه بېځايه خبز نۀ بلل کيږي» په ځان باوري او ډاډه ګاليليۀ داسي و انګېرله چي نۀر نۀ هغه د کوپرنيکس په کسنې باندې څه ناڅه ليکلای شي تر څو چي په دينپوهنې کښې لاسوهنه نۀ کوي او همېشه له خپلۀ څېړنۀ سره کار ولري او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چي هغۀ کوٚر ته راستون شوٚ نوٚ يې په خپل لوستني چي دوګايه (Dialogue) نومېدلوٚ باندي کار پيل کړوٚ او په ۱۶۳۰ کښې يې تيار کړوٚ. دا لوستنی نن هم د اټالوي ادب يوه غوره ټوټه بلل کيږي چي ډول ډال او سکښت جوړښت يې د سوکرات هغه ته ډېره ورته دی. دغه دوګايه د کانال ګراندې په سيمه کښې د درېٚ انډيوالانوٚ تر منځ د يوې ورسې په بهٔ لري چي دوه پکښې د ګاليليوٚ خپل انډيوالان، سالوياتي او ساګريدو ول چي په دې وخت کښې دواړه مړۀ شوي ول. ساګريدو يې پکښې داسي ښکاره کړی دی چي زيات کار يې په ژوند کښې له دې دنيا سره دی، ډېر ځيرک دی، او د يوۀ سرخېل په شان خورا پراخ لېمون او ګروېږونکی سوٚچ لري. سالوياتي بيا د کوپرنکس د اډانې او لېمون زياته لورينه کوي. دريېم کيردار ساده ګل (Simplicio) نوميږي د بدلون لوٚرينه نۀ کوي او وايي چي د ژوند لاره چي څنګه روانه همدغسي ښه ده. که څه هم هغه د دې نوٚرو دواړو د ټوٚکوٚ او ټکالوٚ د بوسوٚ خوځکی جوړيږي مګرهغۀ پخپله ډېر بې تاوانه او لېزمه کس وي.

درې سره دوٚستان يوه درسته ورځ د مځکې ورځمهالي خوزښت (diurnal motion)په هکله ريښتينې (arguments)کوي. ساګرېدو دا لېمون ورمخته کړوٚ ، چي که چيري مځکه د ختيځ پر لوٚر لږ چټکه وګرځي نوٚ مرغان به په هوا کښې خپله توٚله وبايلي، په مني کښې به پاڼې د ونوٚ په لوېديځ لوٚر ته تويېږي شي او د توٚپ هغه مړدکي چي په لوېديځ لوٚر ويشتل شوي وي تر هغوٚ مړدکو زيات واټن ووهي چي په ختځ لوٚر وار شوي وي. سالوياتې د مځکې خوزښت له هغې کينښتې سره پرتله کړوٚ چي په سمندر کښې ګرځي چي پکښې سپرې سورلۍ په ازاده توٚګه يوې بلې خوا ته ګرځېدلای راګرځېدلای شي په دې يې پروا نشته که هغه هوڅومره په چټکۍ روانه وي هم. همدغه راز مځکه هم له ځانه سره هر څه وړي. دا پروا نۀ لري چي هغه څيزونه په مځکې پوري ښخي نښتي دي او که بل راز ورباندي زوړند دي لکه هوا او وريځې. نوٚ د مرغانوٚ لپاره هم کومه ستونزه او ربړ نشته .

د دوګايه ورسې په دريېمه ورځ – چي په ريښتيا ګاليليو څو کاله وروسته ليکلې وه – درې سره انډيوالان د هسک د ستروالي په هکله اټکلونه کوي. سالوياتي پيل کوي او وايي چي موږ کولای شو چي د مځکې له دې کمکۍ ټيکۍ (Planet) څخه چي پخپله په کال کې يو ځل د لمر شاوخوا چورلي د هغوٚ ببشمېره ستوريو او ټيکيو د ځای ځايګي او خوزښت پته ولګوو چي په ارت او بېرت هسک کښې خواره وارۀ دي. هغۀ بيا د دغوٚ ستوريو او ټيکيوٚ د لريوالي په هلکه رغيږي او وايي چي واټن يې دومره لري دی چي زموږ سوچ په اسانه نۀ شي وررسېدلای. سيمپليسيو يې ورغبرګوي او ورته وايي چي خدای هيڅ اړتيا نۀ لري چي په دغوٚ ستوريوٚ او ټيکيوٚ باندي دومره ناپايه پراخ ځای ونيسي چي اينسان ته يې هيڅ شمر هم نشته. ساګرېدو چي په روٚغتيا کښې ښه پوهه لري هغه په دې باندې خورا څنډې او ورته وايي ، اې ساده سړيه که موږ د درملنې لپاره هره ورځ د اينسانانو نسونه نه څيرلای نوٚ څنګه به راته څرګندېدله چي موږ کولمې، سږي، بډوډي او نوٚر غړي لرو. تر اوسه پوري موږ يوازي جيوپيټر پېژندلوٚ خو اوس پوهېږو چي دا ستوری نوٚرې سپوږمۍ هم لري. نوٚ اې ساده ګله، که موږ د يوۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناپايه جهان په هكله نهير (سؤچ) كوو نؤ د دې مانا دا ده چې خداى ته هغه ستر ځاى وركوو چې دى يې لري.

د هغؤ دغه ريښتينې په ۵۰۰ مخونؤ كښې ليكل شوې دى. په دغؤ ريښتينؤ كښې هغوى دربواړه د ارستؤ، پټولمي او كوپرنيكس د پؤهنې په اډانه په هر اړخ باندې هر راز ګاونه كړي دي . هغوى په دربيمه ورځ خپله وراسه بې له كومې پايلې پاى ته رسوي. د كيردارونو په شان لوستونكو ته هم غوڅه وينا او پيغام نۀ ويل كيږي بلكې هغوى ته پكار ده چې پخپله له خپل سؤچ او پؤهې سره سمه پريكړه وكوي او پايلې ته ورسيږي. ګاليليو د كړښؤ او غونډلؤ په كښلؤ كښې خورا په ځيركوالي او په هوشيارۍ سره هڅه كړې وه چې د كوپرنيكس د اډانې ريښتينولي نبغ په نبغه زباته نۀ كي . مګر د دوګايې ريښتنيې او وراسه دومره زوروَره وه چې په هر هؤش لرونكي او سيانه لوستونكي يې دا منله چې د كوپرنيكس اډانه ريښتينې ده.
ګاليليؤ خو خپله ليكنه بشپړه كړه مګر اوس يې د چاپولؤ لپاره د كليسا اجازې ته اړتيا لرله. كه څه هم د سيمپليسمو كيردار ښېخي د پاپا كړؤوړؤ ته ورته ؤ مګر ګاليليؤ داسي نۀ وه انګېرله چې په دې كښې به دۀ ته كوم تاوان ورسيږي. د كال ۱۶۳۰ په مۍ مياشت كښې هغۀ بيا رؤم ته روان شؤ چې د خپل لوستني د خپرولؤ اجازه ترلاسه كي.

په رؤم كښې چې كله هغۀ د كتني او څارنې لپاره خپل لوستنى وړاندې كړؤ نؤ په پيل كښې هرڅه ډېر ښه تېر شول. مګر وروسته شيخ ريكاردي يو څه بدګومانه شؤ ورباندې. نؤ ځكه خو لوستني بيا بيا وكتل شؤ . په پاى كښې ريكاردي ګاليليؤ ته اجازه وركړه چې په رؤم كښې دې يې خپور كي مګر په دې ګره (شرط) چې د سر او پاى ځينه برخې به يې داسي بدلوي لكه څنګه چې دوى غواړي. ګاليليؤ دا ورسره ومنله او بېرته فلارنس ته راستون شؤ مګر له هغوى سره يې ژمنه وكوله چې په منې كښې به بېرته ورته راشي.

په دې منځ كښې په واټيكان كښې د ګاليليو ملاتړى شازوى چيسي په نابېره توګه مړ شؤ. هم هغه به د ګاليليؤ لوستني خپرولؤ. په همدې ورځؤ كښې په ټولې اټاليې كښې د تاوون وبا خوره شوه چې له كبله يې د وګړيو يوې بلې سيمې ته تګ راتګ ښېخي په ټپه ودرېدلؤ. اوس چې لوستني په فلارنس كښې پرؤت ؤ او د هغۀ كتونكي په رؤم كښې ول، نو ګاليليؤ هم د خپلؤ شكوميؤ او انډيوالانؤ يوه ټلګري جوړه كړه چې په ريكاردي يې ومنې چې لوستنى دې همدلته په فلارنس كښې چاپ شي. په مات زړه او تر ډېرې زؤرنې لاندې زاړه شيخ ريكاردي ومنله چې په فلارنس كښې دي چاپ شي. مګر بيا يې هم دا ګره كښېښؤدله چې هغۀ پخپله د لوستني پيلامه او پايله كتلې ده خو د لوستني د نؤرؤ برخؤ لپاره دي په فلارنس كښې يو سم كس وګومارل شي چې بيا يې تر سترګؤ تېر كي. ګاليليو هغه پېلامه چې د ريكاردي لخوا بدله شوې وه او د پاپا لخوا يوه زياتونه هم پكښې ځاى شوې وه په ډېره رخه او مات زړۀ ومنله. خو وروسته هغه په دې باندې زورنه (فشار) اچوله چې دا دي په بېل كاغز او بل ډول ټايپ باندي وليكل شي چې لوستونكو ته ښېخي څرګنده وي چې كومه برخه د ګاليليو خپله ليكنه ده او كومه يوه يې د كتونكو لخوا پرې ورزياته شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستنی د کال ۱۶۳۲ په پسرلي کښې خپور شو. د هغهٔ ملګري او هم لوستونکي ډېر زيات خوښ ول. مګر د واټيکان غبرګون لږ ورو او وروسته راغلو ځکه چي د تاوون له کبله لوستنی هلته ناوخته ورسېدلو. کله چي د واټيکان چارواکو ولوستلو نو پوه شول چي له دوی سره چالاکي شوې وه. کله چي ريکاردي لوستنی ولوستلو نو ويې ويل: « دې لوستني چي کومه ښه غوره کړې ده نو جيسوئيټان به خامخا له هغهٔ څخه ډېر تريخ پلپوټ وکوي. مګر تر دې لمخه چي جيسوئيټانو يو څه ووايي پاپا پخپله پوښتنې پيل کړې. هغهٔ باور کولو چي ريکاردي هڅې کښېوتلای دی چي يوهٔ دغسي لوستني د چاپولو اجازه يې ورکړې ده او ورسر ه ورسر په دې ډېر خواشنيی ؤ چي په لوستني کښې چي د ساده ګل کوم کردار راغلی دی هغهٔ په ريښتيا پخپله د پاپا پېښې کوي او مانا يې دا ده چي په هغهٔ باندي يې ملنډې وهلې دي.

د دوګايه (Dialogue) چي کله خپور شو نو هغه يې ښه وخت نهٔ ؤ. په دغه وخت کښې په اوروپا کښې چي د ګرؤهې په بنسټ کوم جنګونه روان ول هغهٔ د واټيکان په ګټه نهٔ ول. د پاپا د ايلچيتوب او مرکچيتوب ټولې هلې ځلې له ناکامۍ سره مخامخ وې. په دغه وخت کښې له پاپا سره د نورؤ کسانو سختې ډغرې پيل کړې وې. ځيو به ويل چي هغهٔ خو د ګاليليو په شان له ښوېدلو او بې لارې شويو کسانو سره دؤستي او ملګرتيا لري او ځينو نورؤ به ويل چي هغهٔ خو ببخې يو کمزوری او ناتوانه پاپا دی ان چي بې لارې شويو کسانو ته هم هيڅ نهٔ شي ويلای. يوهٔ شېخ ورپسې وليکل چي پاپا نن سبا دومره ډارن شوی دی چي ببخې له خپلې مانۍ بهر نهٔ شي راوتلای ځکه چي وېره يې په زړهٔ ننوتلې ده هڅې نهٔ چي څوک زهر ور کي. کومې لارې چي تر واټيکانه پورې تللې دي په هغو يې تر لسو لسو ميلو پوري بدرګې او سامانې درولې دي او هر څوک چي په دغو لارو تګ راتګ کوي نو هرومرو يې تالاشي اخيستل کيږي.

په دغو ورځو کښې جيسوئيټانو هم د هغهٔ په غوږونو کښې پسپسې پيل کړې ؤ او هره شېبه به يې هغهٔ ته ورپه يادوله چي ګاليليو چي کومه ژمنه له تا سره ښپاړس کاله پخوا کړې وه هغه يې د لوستني په خپرولو سره ماته کړې ده. پاپا چي په خپل برم او نوم باندي دغسي نيوکې واورېدلې نو يې و پتېله چي پکار ده يو څه زوَر او سام خلګو تر وروښيي. يو ځل هغهٔ د خپلو ايلچيانو يوې غونډې ته وينا کوله او ډېر په خشم يې هغو ته وويل: «ستاسي ګاليليو په داسي کارونو کښې ګوتې وهلې دي چي هغهٔ پکار نهٔ ؤ. هغهٔ ما ته دؤکه راکړه او له ما يې کار واخيستلو. اوس به زه هم هغهٔ و کاروم او خوښ به يې شم»

پلپوټ او ګوبړنه

ګاليليو په فلارنس کښې ؤ. د هغهٔ هلته يې خورا لوی لګښدلی ؤ او اګاه نهٔ ؤ چي کيسه به دومرې ورانې ته وتلې وي. ځکه چي د هغهٔ لوستنی ډېرؤ کسانو کتلی ؤ او اوس خو يې خورا ښه نوم هم موندلی ؤ او لوستونکو به ډېر ستايلو. هغهٔ ډاډهٔ ؤ چي که چيري کومې ناندرۍ او کشالې راپوړته هم شي نو په اسانۍ سره به غلې شي. بله دا چي پخپله پاپا د هغهٔ نيژدې دؤست هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاپا هغهٔ ته کسان ورولېږل چي په دېرشۀ ورځۀ کښې دننه دي په رؤم کښې خپله پېشي وکوي. اېلچيانۀ هڅه وکوله چي د پاپا خشم يو څه ارام کي مګر پاپا زېل کړی ۀ او ويل به يې چي ګاليليو به يو ځل خامخا رؤم ته راځي او پېشي به کوي. ګاليليۀ هغهٔ ته د دريو ډاکټرانۀ لخوا يوه کتونی (سرټيفيکېټ) ورولېږلۀ چي پکښې ليکلي ول: «ګاليليۀ دا مهال د بېلابېلۀ سختۀ ناروغيو له لاسه رنځور دی او نهٔ شي کولای چي تر رؤم پوري مزل وکوي». مګر کتۀني هم په پاپا باندي کومه اغېزه و نهٔ کوله او بيا يې پيغام ورته راولېږلۀ چي بهانې نهٔ چلېږي او دا ځل يې نۀر هم په کلکه ورته وويل چي که ګاليليۀ پخپله رانهٔ شي نۀ ځولنې به ورواچوۍ او د بندي په څېر يې تر رؤمه پوري راوړۍ او پلپۀټ ته يې وړاندي کۍ.

په ۱۱ اپرېل ۱۶۳۳ کښې ګاليليۀ پلپۀټ ته يۀوړل شۀ او په دغه بل ګهيز د لوی څارنوال، بابا ويسنزوی دا فيرنزوالا، مخې ته لومړنۍ پېشۍ ته وبلل شۀ. هغه ته لۀړه ورکړه شوه او ورڅخه وپوښتل شول چي، ايا هغهٔ پوهېږي چي د څه لپاره پېشۍ ته راغوښتل شوی دی. هغهٔ هم ورته وويل چي کوم لوستنی چي يې ليکلی دی د هغهٔ په تۀر يې به يې راغوښتلی وي. ګاليليۀ په ډېره هوشيارۍ او ځيرکوالي هغوی ته وويل چي دهٔ ۱۶ کاله مخکې ژمنه کړې چي د کوپرنيکس کسنه به نهٔ زباتوي او نهٔ به يې ساتنه او ژغورنه کوي . مګر هغه ازاد دی چي د يوهٔ لېمون (Opinion)په تۀګه ورباندي خبرې وکوي.

له هغهٔ څخه وپوښتل شول چي تا د دغه لوستني د ليکلۀ لپاره اجازه ترلاسه کړې وه؟ هغه ورته وويل چي نه، ځکه په دا د هغه لېمون نه ساتنه کوي او نهٔ يې ژغورنه. په لوستني د دې خبرې ټينګار او پوخوالی نهٔ دی شوی چي مځکه چورلي او لمر ولاړ دی. په دا بله ورځ دينپۀهانۀ او ګروهپېژانۀ بيا لوستنی غونډله په غونډله او تۀري په تۀري ولوستلۀ او ښه په ډاډه تۀګه يې ځانونه پرې پوه کړل چي ګاليليۀ په ډېره ځواکمنه او زۀروره تۀګه د مځکې خوزښت او د لمر ټېکه زباته کړې ده. او هم يې په هغۀ کسان په ټۀکۀ ټۀکۀ کښې ښه سپک کړي دي څۀک چي دا نهٔ مني.

ګرۀهپېژان په دې ورسېدل چي ګاليليۀ هغه ژمنه ماته کړې ده کومه چي هغه په کال ۱۶۱۶ کښې کړې وه. هغوی په دې اړه نهٔ وه چي د هغهٔ لېمون سم دی او که ناسم. له هغوی سره بس دومره غم او ربړ ۀ چي د کليسا واک او برم ته تاوان رسېدلی دی. هغوی به ويل چي دا واک يوازي کليسا لري چي څه سم دي او څه ناسم دي. يو امي او جنجالي کس چي په دين او ګروهه باندي اګاه نهٔ وي څنګه کولای شي داسي کشالې په خپل سر هوارې کي او د اولسونه لاربښۀونه دي وکوي.

لويې څارنوالۍ له ګاليليو سره يوازي او پټې ليدنې او کتنې وکولې او هغه ته يې وويل چي خپله تېروتنه او د ژمنې ماتونه دي ومني. که هغه منته (اقرار) وکوي نو ډېر په اسانۍ سره به وبخښل شي ؛ او داسي چوپ پاته شي نو څارنوالي به يو ډول نه ډول سزا بيا هم ورکي. او هغهٔ وچه نټهٔ (انکار) وکوي نۀ بيا به څارنوالي له دهٔ څخه د شکنجې په زۀر ډېرې ګرانې پوښتنې او ګوېژنې پيل کي چي په دۀديزه تۀګه له هغۀ کسانۀ څخه کيږي چي کوفر يې غرولی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ورځې وروسته یې هغهٔ یو ځل بیا پېښۍ ته راوغوښتلو چې پخپله منته (اقرار) ډاګیزه کي. هغهٔ وویل چي تېرې د پلپوټ په تېرو څو ورځو کښې یې خورا په نهیر سره خپل لوستنی یو ځل بیا ولوستلو. هغهٔ له ډېره وخته راهیسي نهٔ ؤ لوستلی نو ځکه خو بېځي داسي ورته ښکاره شؤ لکه یو نوی لوستنی چي وي او هغهٔ لکه یو بل چا چي لیکلی وي.

وروسته یې ګالیلیو ټوسکاني اېلچي ته په لاس ورکړ ؤ چي یوهٔ زاړهٔ او ناتوانه کس د شکنجې او ترهې په زؤر دې ته تیار کي چي هر هغهٔ څه ناسم وبؤلي چي د دهٔ په پوره باور بېخي سم دي. مانا دا چي هغهٔ چي په خپل ژوند کې څومره کار ، څېړنه او موندنه کړې ده له هغې دي پخپله هم لاس په سر شي او د نړۍ نؤر وګړي دي ورڅخه بېبرخې کي. په کومه شپه چي یې هغهٔ د ټوسکاني اېلچي کؤر ته راوړلو نؤ ډېر مرزوانده شوی ؤ. هغهٔ د سوکرات په شان یاغي او سرؤبن نهٔ ؤ چي د ریښتیاؤ لپاره دي تر خپل سر تېر شي، بلکې یو داسي وګړی ؤ چي د جوارۍ یو داو یې اچولی ؤ مګر په دې کې ناکامه شوی ؤ چي نؤرؤ ته وروښیي چي ریښتیا څه دي. که هغهٔ نټه وکي او که منټه ریښتیا خو به بیا هم ریښتیا وي.

په ۱۰ مۍ هغهٔ یو ځل بیا پېښۍ ته راوستل شؤ. هغهٔ یو ځل بیا د شیخ بېلامایین لخوا لاسلیک شوی کتؤنی (سرټیفیکېټ) وړاندي کؤ چي پکښې لیکل شوي ول چي هغهٔ به د مځکې د خوزښت لېمون نهٔ سم بولي او نهٔ به یې ساتنه او پلوی کوي. مګر دا نهٔ ول پکښې لیکل شوي چي هغهٔ به یې ښؤونه نهٔ کوي او یا به څېړنه ورباندي نهٔ کوي. خو بیا هم هغهٔ باور لرلؤ چي د یوې وړې سزا په تؤګه به ورته لږ ګوتڅنډنه وشي او نؤر به نؤ په خپله مخه پرېښودل شي اوبس.

مګر په رؤم کښې کاغزونه اوس پاپا ته ورکړل شوي ول چي د وروستي ځل لپاره یې ولولي. او کله چي هغهٔ ولوستل نؤ یې وویل چي په دې کار کښې هیڅ نرمښت نهٔ شي کېدلای. ګالیلیؤ له هغې وایې (امر) څخه سرغړونه کړې ده چي هغهٔ ته نېغ په نېغه ورکړ شوې وه. له بندي څخه دي سمه ګوېړنه وشي، هغهٔ دي په شکنجې ووېرول شي او اړ دي ایستل شي چي توبه وباسي. بیا دي هغهٔ ته د سزا کالي وراغوستل شي ، د اولس په مخ کښې دي خېرزه کړ شي او به پای کښې دي زندان ته واچول شي.

په دا بله اونۍ کښې ګالیلیؤ د څلؤرم او وروستي ځل لپاره پېښۍ ته راوستل شؤ. دا ځل هغهٔ په واز کومې و منل: «زه یې منم او په کلکه سره وایم چي د پټولېمي لېمون ریښتیا او سم دی چي وایی مځکه ارامه ولاړه ده او لمر په خوزښت کښې دی. او له کله چي ماته دا وایه شوې ده نو هیڅ کله د کوپرنیکس لېمون بیا ریښتیا نهٔ دی بللی.» ګالیلیؤ په ډېره بېچارګۍ او زارۍ دا وینا وکوله مګر جرګې د هغهٔ دا زارۍ او جګۍ و نهٔ منلې. بلکې هغوی وویل چي دهٔ چي کوم لوستنی لیکلی دی د دهٔ اري لېمانهٔ خو په هغهٔ کښې جوت دي. ګالیلیؤ ورته وویل: « زه دلته ستاسي په مخ کښې ولاړ یم، څه چي ستاسي خوښه وي زه به یې منم»

په دا بل ګهیځ هغهٔ څه وشول چي ګالیلیؤ یې هیڅ کله هیله نهٔ لرله. دغهٔ مشر ،سپینږیری هوښیار کس چي زړهٔ یې له هرڅه مات شوی ؤ، سرټؤر سر، ابېلې پښې، د سزا په کالیؤ کښې نغښتی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دباندي راوايستل شؤ او بيا دي ته اړايستل شؤ چي د يوۀ ډېر ستر سلبب مخې ته خپل سر ټيټ کي. جاره واره شيخان او ملايان ولاړ ول چي دۀ ته يې دغه سزا واوروله: دی به د کوپرنيکس له لېمون څخه لاس په سر کيږي، د دۀ په لوستنی، دوګايه، باندي به د کانون له مخې بنديز لګول کيږي او ليکوال دي يې په زندان کښې بنديوان شي او تر دريؤ کالؤ پوري دي هره ورځ هغۀ اوه اشلؤکونه وايي چي د تؤبې لپاره دي. په هغۀ وخت کښې چي کليسا کومې سزاګانې ورکولې دا په هغؤ کښې ډېره نرمه ګڼل کېدله.

د پاته ژوند دپاره هغۀ په خپل کور کښې په بند کښې وساتل شؤ. هغۀ ډېر زوړ شوی ؤ، سترګې يې ښېخي کمزورې شوې وې، او له زېروې يې ريځ وړلؤ. خو تر څؤ چي هغۀ په بشپړه تؤګه ړوند شوی نۀ نؤ بيا به يې هم پرلپسې کار کولؤ. که څه هم هغۀ له ستؤرپېژندنې بند کړ شوی ؤ هغۀ د پوهنې نؤرؤ څانګؤ ته مخه کړې وه. د ستؤرپېژندنې په ځای هغۀ د خوزښتونو (Dynamics) باندي څېړنه پيل کړه او په دې ډګر کښې يې تر ستؤرپېژندنې هم زياتې برياوې ومونډلې او د نوي فيزيک بنسټونه يې کښېښودل.

ګاليليؤ په ۸ جنوري ۱۶۴۲ په خپله بيستره کښې مړ شؤ. هغۀ دا وروستۍ هيله څرګنده کړې وه چي په فلارنس کښې د سانټا کؤر کليسا په هديدرې کښې د کورنۍ له نؤر مړيو سره يو ځای ښخ کړ شي. د کليسا نؤر شيخان تيار ول چي جنازه يې وکوي، بيا يې هلته يې ښخ کي او ګؤر يې هم په مرمرؤ باندي وپؤښي. مګر پاپا باربېريني خپل زېل او کينه نۀ پرېښؤدله او د هغۀ د جنازې او ګؤر رغولؤ اجازه يې ور نۀ کړه. په کال ۱۷۳۷ کښې يې د هغۀ هډوکي په هغۀ ځای کښې ښخ کړل چېرته چي د هغۀ دوه نؤر هيوادوال، ميشلانګليو او ماکياويلي هم ښخ ول. او سل نؤر کلونه وروسته کليسا د هغۀ له لوستني بنديز لرې کړؤ.

مګر دا نؤ هغۀ وخت ؤ چي په اټاليې کښې راټوکېدلې د بيابيدارۍ ځلاند غورځنګ له سېکه لوېدلی ؤ او کليسا ورباندي بريالۍ شوې وه. مګر ګاليليؤ چي د اينسانانؤ د ازادۍ لپاره کومې څېړنې کړې وې او ګړاوونه يې ګاللي ول هغه بېشمره او بېګټې پاته نۀ شول. د اټاليې په ځای په نؤرو هيوادونؤ او اولسونؤ کښې داسي ښاغلي پيدا شول چي دا زبات کي چي د ساينس کانون يوازې او يوازې ازاد لټون او څېړنه غواړي ؛ يوه داسي څېړنه چي نۀ د کليسا او نۀ د کوم بل زورګير لخوا تربت او خپه شوې وي. هغۀ چي د ساينسي لټون لپاره کومه لاره پرانيستله تر درېنيمو پېړيؤ پوري د پؤهنې مينانؤ او لېوالانؤ په هغې باندي يون اومزل وکولؤ. هم دا تکل او لټون ؤ او له ريبنتياؤ او ازادۍ سره مينه وه چي د اتلسمې پېړۍ د ليتوالې (Enlightenment) ستر غورځنګ يې و پينځولؤ. د دې غورځنګ دا چيغه وه چي (Sapere aude) ، «بهادري وکوه چي پوه شې»

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library